

VLADISLAV KNOLL

Slovanský ústav Akademie věd České republiky

ORCID: 0000-0001-5112-2903

e-mail: knoll@slu.cas.cz

PRÉTERITUM A KONDICIONÁL POLSKÉHO TYPU V KAŠUBŠTINĚ A V RUTÉNŠTINĚ

1. Vznik préterita a kondicionálu polského typu

Jedním z charakteristických morfologických rysů polštiny je existence specifických tvarů préterita a kondicionálu typu *chciałem a chciałbym*. Ze synchronního hlediska se jedná *de facto* o časované tvary l-participia, v případě kondicionálu obohacené o formant *by*. V této studii bychom se chtěli zamyslet nad původem a rozšířením tohoto způsobu tvoření préterita a kondicionálu ve slovanských jazycích s důrazem na jazyky, jež byly ovlivněny polštinou: ruténštinu (případně haličskou ukrajinštinu) a kašubštinu. Nejprve se však podívejme, na okolnosti vzniku obou forem a na konkurenční způsoby jejich tvoření existující ve slovanských jazycích.

Nejstarší slovanské formy byly zachovány v nejstarších staroslověnských památkách. L-préteritum zde má ještě funkci perfekta, vyjadřujícího výsledek minulého děje nebo stav v přítomnosti (GSBE 299-230). Tento slovesný čas se tvoří pomocí l-participia a pomocného slovesa *быти* vyskytujícího se ve všech osobách (*хотѣль єсмь* atd.). Sémanticky se toto perfektum stalo ve většině slovanských jazyků préteritem (tj. obecným minulým časem), přičemž specifický význam si zachovalo jen v bulharštině (Stojanov 1983: 319-323) a v makedonštině (Koneski 1967: 461-481). Z formálního hlediska se spojení l-participia s auxiliárem *byti ve všech osobách zachovalo v jihoslovanských jazycích a lužické srbštině¹. Mimoto je pomocné sloveso 3. osoby doloženo v polabštině (Polański s. a.: 124). Užití samostatného auxiliáru *byti ve všech tvarech kromě 3. osoby nacházíme v češtině, slovenštině a makedonštině. Tento typ byl vlastní i staré polštině, ale již v nejstarších textech ze 14. století (Klemensiewicz 1999: 113-114) se setkáváme se staženým tvarem auxiliáru, který se změnil v pouhou koncovku. V českých

¹ V kašubštině jsou tyto tvary zmíněny v mluvnících Brezy a Tredera (1981: 33) a podle nich také u Makūrôt (2016: 46).

a v přilehlých záhoráckých nářečích nacházíme stažený, příklonkový tvar auxiliáru ve 2. osobě singuláru (*chtěls*, resp. *chceus*, ČJA 4: mapa 419, Štolc 1994: 56)². V českých a lašských nářečích (ČJA 4: mapa 420), v okrajových polských nářečích (MAGP 10.1: mapa 467, Dejna 1994: 98), kašubštině³, polabštině, východní slovenštině (Štolc 1994: 57), vojvodinské rusínštině (Ramač 1997: 1029), v (slovenské) rusínštině (Jabur, Plišková 2009: 91) a lemkovštině (Fontaňski, Chomjak 2000: 107) nacházíme préteritum tvořené l-participiem se samostatným auxiliárem (typ *chtěl jsem*) vedle l-participia bez auxiliáru (s povinným vyjádřením podmětu: typ *já chtěl*). Tvoření préterita pomocí prostého l-participia bez auxiliáru je dominantní ve východoslovanských jazycích⁴. V řadě velkopolských a kašubských nářečí a v nářečích slezských nacházíme také préteritum, při jehož tvoření jsou osobní koncovky připojovány k partikuli *že* (*žem chcól*, AJK 10: mapa 472-473, ASJ 7.1: mapa 1436-1437, MAGP 10.1: mapa 467, Karaš 2010, Winiarska 2010). Tento způsob tvoření koexistuje s dalšími typy (polským, typem bez auxiliáru a jinými).

Analogický stav můžeme zaznamenat u tvarů kondicionálu prézentu. Nejstarší zachovaný způsob jeho tvoření, doložený ve staroslověnštině (GSBE 312-314), sestával z l-participia a zvláštního, snad původně optativního (Arumaa 1985: 318, Lamprecht 1987, 107-108, Mareš 2001: 23-25) tvaru slovesa *byti (*хотѣль бимь*). Již velmi záhy však byla tato forma nahrazena aoristovým tvarem (*хотѣль бѣхъ*, sekundárně *хотѣль бѣхъ*). Charakteristikou jak optativního, tak aoristového auxiliáru pak byla totožnost 2. a 3. osoby singuláru (*бу*, respektive *бѣ*). K sekundárnímu odlišení těchto dvou tvarů došlo v češtině (*bys*), polštině (*byś*), čakavštině (*biš*, Lisac 2009: 27), vojvodinské rusínštině (*буиу*, Ramač 1997: 1031), (slovenské) rusínštině (*бѣсь*, Jabur, Plišková 2009: 116) a lemkovštině (*бѣс*, Fontaňski, Chomjak 2000: 116). Zvláštní tvar 3. osoby plurálu se zachoval pouze v bulharštině (*бѣха*) a v horní lužické srbštině (*bychu*), přičemž v obou případech se jedná o připojení původně imperfektní koncovky (*-xǫ), která v těchto areálech záhy nahradila původní koncovku aoristu (staroslověnsky *бѣиуа*, bosensky-chorvatsky-srbšsky pouze jako aorist *biše*). Původní aoristový tvar 1. osoby se zachoval v bulharštině (*бѣх*), ve spisovné bosenštině-chorvatštině-srbštině (*bih*), v češtině a ve slezských nářečích (*bych*, srv. AJK 7.1: mapa 1440). V přilehlých slezských a okrajově ve velkopolských a malopolských nářečích, se aoristová koncovka dostala také do préterita (*bylech*, podobně *bylichmy*, AJS 7.1: mapa 1436-1439, Dejna 1994: 98-99). Tvar končící na -m se vyskytuje v čakavštině (*bim > bin, Lisac 2009: 27), polštině⁵, vojvodinské rusínštině (*бум*, Ramač 1997: 1031), (slovenské) rusínštině a lemkovštině (*бѣм*, Jabur, Plišková 2009: 116, Fontaňski, Chomjak

² V laštině Óndry Lysohorského nacházíme tvary odpovídající slezským (*pisolch/pisalach*, *pisolś/pisalaś*, *pisali smy*, *pisali śće*, Vašíček 2011: 103), v kondicionálu *pisol bych*, *pisol byś*, *pisali by smy*, *pisali by śće/byśće* (Vašíček 2011: 110).

³ Zde tvar typu (*jô jem chcól*) v mluveném jazyce téměř vymizel (AJK 10: 472), ale často se vyskytuje v písemném jazyce (Treder 2014: 198-199).

⁴ Nejstarší doklad pochází ze 12. století (Ivanov 1983: 351).

⁵ Rozšířil se z Mazovska od 16. století (Klemensiewicz 1999, 113-114).

2000: 116). Jedině v případě čakavštiny snad může jít o relikv optativu (srov. také 1. plurál *bimo*, staroslověnsky *бимъ*, ale 2. plurál analogicky *bite*, staroslověnsky *бичме*). V češtině, bulharštině a horní lužické srbštině se nejspíše zachovaly původní aoristové tvary 1. a 2. osoby plurálu: *bychom/byste*, *быхме/быхме*, *bychmy/byšće*⁶ (staroslověnsky *быхомъ/бичте*, resp. jako kondicionál také *быхомъ/бичте*). Jim se formálně podobají polské tvary *-byśmy/-byście* (ve slezských nářečích *-by(ch)my*, AJS 7.1: mapa 1440), resp. tvary ve vojvodinské rusínštině (*бизме, бичте*), ve (slovenské) rusínštině (*бы сьме, бы сьте*), v lemkoštině (*бы сме, бы сте*) a ve slovenštině (*by sme, by ste*). V těchto jazycích se však jedná spíše o připojení tvaru auxiliáru *byti; ve slovenštině, vojvodinské a slovenské rusínštině je to evidentní v 1. a 2. osobě singuláru (*by som, би сом, бы см*). Analogií lze vysvětlit tvar existující ve spisovné bosensštině-chorvatštině-srbštině (*bismo, biste*). V polštině jsou koncovky (stažené tvary auxiliáru) v préteritu a v kondicionálu totožné (*chcialem, chciałbym*).

Velmi rozšířené je tvoření kondicionálu pomocí ustrnulé partikule *by bez osobních koncovek a auxiliáru. Tento způsob převládá ve východoslovanských jazycích⁷ a v nářeční štokavštině (Ivić 1994: 114-115). Je také typický pro kajkavštinu (Lončarić 1996: 111-112), slovinštinu, makedonštinu, kašubštinu⁸, dolní lužickou srbštinu a vyskytuje se ve slezských nářečích (AJS 7.1: mapa 1440). Ve vojvodinské rusínštině a v karpatských (rusínských) dialektech koexistuje nesklonné *by s formou využívající koncovky či auxiliár, jsou zde tedy jak typy východoslovanský, slovenský i polský (tedy, Ramač 1997: 1031; Jabur, Pliškova 2009: 116; Fontański, Chomjak 2000: 116). V polabštině podobný tvar není dochován; v makedonštině a v bulharštině existuje řada dalších způsobů vyjádření podmínky (Koneski 1986: 198-199; Stojanov 1983: 369-371). Formant *by (s případnou koncovkou) může být součástí spojek (*abych, kdybych*).

2. Ruténština, haličská ukrajinština a karpatské dialekty

Nyní se podíváme na výskyt préterita a kondicionálu polského typu v jazycích, které se nacházely nebo nacházejí v polské sféře vlivu. Za jednoznačné polonismy lze považovat zejména tvary 1. a 2. osoby (singuláru i plurálu) odpovídající polským. Třetí osoba préterita (bez auxiliáru) je společná západoslovanským a východoslovanským jazykům, totéž lze v podstatě říci o 3. osobě kondicionálu prézentu. Zde lze za polský vliv považovat spíše způsob zápisu této formy.

Nejdéle je možné sledovat přítomnost préterita polského typu v ruténštině, a to již od prvních listin (konec 14. století) zhotovených na území dnešní Ukrajiny

⁶ V horní lužické srbštině také duál: *bychmoj, byštaj*, srovnej staroslověnské *быхомъ* (2. a 3. osoba duálu se nedochovala). Původně duálové koncovky použité ve významu plurálu nacházíme v řadě polských nářečí (Dejna 1994: 98-99).

⁷ Tvoření kondicionálu pomocí ustrnulé partikule *by* se ve východoslovanských jazycích objevuje ve 14. století (Ivanov 1983: 355, Brus 2016: 101).

⁸ AJK tuto otázku ani neřeší.

a Běloruska v rámci Polského království či Litevského velkoknížectví (Brus 2016: 98, Žurauski 1967: 207). Ve starších dobách fungovaly tyto tvary paralelně s formami s plným auxiliárem, později také bez auxiliáru. V diplomatické ruténštině polonizující tvary posílily zejména v závěrečném období její existence (v 17. století; Žurauski 1967: 255, srov. Rusanivs'kyj 2001, 92). Vliv na výskyt určitých tvarů měly také ustálené listinné formule. Např. v listině Štěpána Báthoryho vydané 8. srpna 1583 v Krakově zařazené do Litevské metriky (Mjacelski 2008: 65) se pravidelně používá préteritum s auxiliárem (*назначыли есмо, есмо ему позволили, дали есмо*, ale také *абыхмо*). V listině krále Jana Kazimíra vydané 7. března 1652 ve Varšavě a uložené v rámci Ruténské metriky (Kulakovs'kyj 1999: 46) však nacházíme tvary jako *суспеньдовалисмы, мелисмы, позволилисмы*. Jazyk dokumentů této doby již byl silně polonizován. Pozoruhodný je prakticky pravidelný výskyt préterita tvořeného časovaným l-participiem v ruténském překladu *Evangelii* Vasila Ciapinského (kolem 1580), např. Mt 3:15 *вызвалом'*, Mt 5:17 *прииолом'*, Mt 2:2 *виделисмо, пришлисмо*, Mt 11:7 *вышлисте*, Mt 21:16 *учинилисьте*, Mt 20:13 *з'мовилосьсь*, Mt 8:13 *акось увериль*, ale Mt 8:29 *прииол' еси*, Mt 12:7 *еслибы есте ведяли, неосуждали бысте*. Žurauski (1967: 278-279) si všiml, že v ruténském překladu *Kroniky* Marcina Bielského se préteritum polského typu objevuje v 1. osobě singuláru vzácně, ale ve druhé osobě často (*бралесь, моглесь*). V 1. osobě plurálu kolísají koncovky *-смо/-смы*, přičemž ta druhá převažuje v ruténské *Alexandreidě*. Tyto tvary najdeme i v odborných teologických spisech ruténských spisovatelů, třeba v *Knížce* Ivana Vyšeňského (1600), např. *мовилем, показалием*. Počítá s nimi i ruténská mluvnice Ivana Uževyče (1645: 44v-45r, 43r), která uvádí následující préteritní paradigma (zde *praeteritum imperfectum*): 1. sg. (mask./fem./neutr.) *ковалемь/коваламь/коваломь*⁹, 2. sg. *ковалесь/ковалась/ковалось*, 1. pl. *ковалисмы*, 2. pl. *ковалисте*. V kondicionálu prézentu (*optatiui praesens*) uvádí rovněž polonizující formy (44v-45r): *бымь коваль*, *бысь коваль*, *бы коваль*, *бысмы ковали*, *бысте ковали*, *бы ковали*, přičemž ty jsou v mluvnici uvedeny jako jediné.

Préteritum polského typu nacházíme také v ukrajinských mluvnicích vydávaných v rakouské Haliči v 19. století¹⁰. Jedná se o sekundární formy vedle preferovaného typu bez auxiliáru. Lewicki (1843: 143) kombinuje v 1. a 2. sg. typ s auxiliárem staženým a plným, např. 1. sg. mask. *написаль емь*, fem. *написаламь*, neut. *написаломь*, 2. sg. *написаль есь/написалась/написалось*, v 1. a 2. pl. máme již tvar stažený: *написалисмо, написалисте*. Stejně paradigma uvádí i Djačan (1865: 97-98). V případě kondicionálu prézentu (Lewicki 1843: 148-149) uvádí tvary *быль бымь/быхь*, *быль бысь*, *быль бы*, *были бысмо/быхмо*, *были бысте*, *были бы*. Djačan (1865: 97) se shoduje i v tomto, pouze neuvádí tvar *быхмо*. Łoziński (1846: 92-93) uvádí jako sekundární tvary *былем/былам/былом*, *былесь/былась/былось*, *былисмо, былисьте*, přičemž dodává, že koncovky mohou být přidány k zájmenům (např. *тысь зробил*, srov. polsky archaicky *tyś*

⁹ Starší tvar maskulina s koncovkou *-ом* tu má tedy již význam neutra.

¹⁰ Jazyk sám sebe (stejně jako v dobách *Rzeczpospolité*) nazývá *руський языкъ / Ruthenisch / ruski język*.

zrobił) či k adjektivům (*злупась* ‚jsi hloupá‘). Kondicionál polského typu Łoziński již neuvádí (jen bez auxiliáru). Osadca (1862: 149) v poznámce zmiňuje existenci forem typu *писаламъ, писалась, былисмо, былисте, колисмо ходили*, v 1. a 2. osobě sg. však preferuje archaické formy s auxiliárem (uvádí je na prvním místě i před východoslovanským typem). V kondicionálu uvádí tytéž formy jako Lewicki, bez archaických *быхъ, быхмо*. Holovac’kyj (1849: 158-159) a Partyc’kyj (1873: 72) se v zásadě shodují s Lewickým, liší se však sekundárními (*нишуть часомъ*) préteritními tvary *бѣвьемъ, бѣвьесь* psanými u Holovac’kého zvlášť a u Partyc’kého dohromady, plurálové tvary jsou víceméně shodné s Łozińským (*бѣлисьмо, бѣлисьте*). Polonizující tvary můžeme pochopitelně najít (spíše vzácně) i v dobových textech, např. v prvním ročníku časopisu *Веѣрныця (Вечерниця)*, 1862) nacházíme tvary 80 *немоглисьмо*, 161 *узялисьмося, ишлисьмо* vedle *мы допытались*. Školní mluvnice V. I. Kocovs’kého a I. M. Ohonovs’kého (1894), ani mluvnice Stepana Smala-Stoc’kého a Fedora Gartnera (1914) tyto tvary již nezmiňují. Paňkevyc’ova mluvnice (1922: 55) určená pro východoslovanské obyvatelstvo meziválečného Československa označuje tvary typu *читавем, читавесь* jako nářeční, jimž je třeba se v písemném jazyce vyhýbat.

Ukrajinský jazykový atlas (AUM 2: 245) uvádí široký výskyt tvarů typu *робилисьмо* na územích někdejší Haliče, Podolí a Bukoviny (vedle tvarů typu *ми робили*) a v Bukovině také vedle typu *ми робилим*, rozšířeného i v severopolských nářečích (*robilim*; Dejna 1994: 99). V karpatských nářečích (méně na Slovensku) je rozšířen typ *робилисьме*. Tvar *робіуєм/робивем* je v týchž oblastech mnohem vzácnější (AUM 2: 245). Existence těchto forem byla vzata v potaz ve formě dublet při kodifikaci rusínštiny na Slovensku (Jabur, Pliškova 2009: 92) i v Polsku (Iemkovičtina; Fontański, Chomjak 2000: 107). Paradigma uváděné těmito normami se podobá návrhu Lewického, který se vyznačuje absencí staženého tvaru v 1. osobě singuláru maskulina préterita (tedy *читав ем/читал ем*, ale *читалам/читалам* vedle *читала ем / читала ем*). V 1. a 2. osobě plurálu je auxiliár psán zvlášť. V případě kondicionálu připomeňme užívání dubletních tvarů *бым/бим* pro 1. sg. a *бысь/быс/биш* pro 2. sg. v současných rusínských normách na Slovensku, v Polsku a Vojvodině.

3. Kašubština

Na rozdíl od ruténštiny nebylo v raném novověku těžiště kašubského písemnictví v rámci Rzeczpospolité, ale mimo ni na území Pomořanského vévodství a později provincie Pommern v rámci Pruska. Jazyk nejstarších kašubských textů lze však spíše označit za polštinu s kašubskými rysy, podobně jako se v téže době používala v Uhersku čeština se slovenskými rysy. Není divu, že v těchto textech nalézáme préterita a kondicionály odpovídající dobovému polskému úzu. U Krofeye (1586) jsme zaznamenali výskyt préterita s odsunutou koncovkou (13¹¹ *tegos Panie wßem postawiel, 77 ktoreś... raczyl*) vedle préterita s auxiliárem (84 *iem ... zgrzeßiel*, 83.10

¹¹ Číslo písní, případně slok.

ies byl) a užití kondicionálu s koncovkou (74.2 *bych ... mog*, 83.14 *bys racziel*, 15.9 *Bysmy zbawieny byly*, 18 *byscie sie mną ochlodzily*, 12 *abysmy*, ale také vzácné 68 *bychomy*) vedle méně častého tvaru s auxiliárem odpovídajícího současné slovenské normě (4.12 *By ies prawde pokazal mnie*, 4.13 *By iem cie niezabyl nigdy*) a tvaru s ustrnulým *by* (72 *Iß by my ... mogli*). U Pontana (1643) rovněž nacházíme préteritum s odsunutou koncovkou (10 *tys dlugo żyw byl*, 77 *yżem ... grzeszil, yżem... rozgniewal*), spojky 33 *ábysmy*, 78 *ábysce*, ale již také kašubský typ bez koncovky a auxiliáru 40 *áby ja jeho własnym był*. Ve Smoldzinských perikopách (kolem 1700, ed. Hinze 1967) jsme vedle zmíněných typů (1 *gdyśmy to wierzyli*, 2 *abysmy*, *abyscie*, 26 *abys*, 25 *tys zachował*, 23 *yzesce mnie bukáli?*) našli i současný polský typ (5 *chcelibysce*, 23 *bukálismy*, 31 *wysiálies*). Podobnou situaci nacházíme také ve Wierzcho-cinských přísahách (1706-1722, ed. Popowska-Taborska 1987: 65-82), např. 76 *że-bym*, *abym*, *rozmowiliscie się*, *żadaliscie*, *jeszli bym*, *miałem*.

Situaci v moderní kašubštině poprvé zpracoval Friedrich Lorentz. Ve své nejstarší mluvnické práci, věnované středokašubskému dialektu Goręczyna (asi z r. 1896, ed. 1959), zmiňuje pouze préteritum bez auxiliáru a se samostatným auxiliárem (Lorentz 1959: 81-82, typy *jô chcól* a *jô jem chcól*), zatímco v případě kondicionálu hovoří o existenci časovaných tvarů *bëm*, *bësz*, *bësmë*, *bëscë*, *bësta*, které však mohou být i před l-participiem (typ *jô bëm chcól*). Ve své mluvnické slovenského dialektu (Lorentz 1903: 299) se zmiňuje o faktickém vyměnění tvaru préterita s auxiliárem v tomto nářečí, v kondicionálu zná pouze neměnnou partikuli *bë*. Zajímavý je dobový postřeh Kazimierze Nitsche (1903: 251) o préteritu v severokašubském nářečí luzińském, v němž se tvar se samostatným auxiliárem zachoval jen v 1. sg., méně ve 2. sg. Ve svých komplexních mluvnicích si Lorentz (1925: 170-171, 173 a 1936: 974-975, 981) všímá nářečních rozdílů napříč celým kašubským kontinuem¹². Ohledně préterita polského typu (typ *chcôlem*) poznamenává, že jeho frekvence klesá se vzdáleností od kašubsko-polské jazykové hranice; na této hranici si všímá také typu *chcelim* a konstrukce typu *żem chcól* v zaborských dialektech. V případě préterita se samostatným auxiliárem uvádí pouze tvary 1. a 2. sg. a 1. pl. Zmiňuje také existenci připojení koncovky k zájmenu vyskytující se v různých oblastech (typ *tës chcól*). V případě kondicionálu Lorentz zmiňuje široké použití tvarů s koncovkami (*bëm*, *bës*, *bësma*, *bësta*, *bësmë*, *bësce*), které se používají před l-participiem (typ *jô bëm chcól*) a koexistují s častějším ustrnulým *bë*. Podle Lorentze chybí typ *bëm* pouze v dialektech byláckých, slovinských a severozápadních na území tehdejšího Německa.

Pouze částečně závisel na popisované situaci živého jazyka (částečně potvrzené v případě préterita v AJK 10, 472-482) vývoj préterita a kondicionálu v psané kašubštině a v návrzích kašubské normy. První takový návrh, Ceynowûv (1879: 50-51, 54), založený na severokašubském nářečí, uvádí jen préteritum s auxiliárem a bez (auxiliár je jen v 1. a 2. osobě) a neměnnou partikuli *bë*. Lorentzův návrh (1919: 42-43, 45) uvádí pouze préteritum bez auxiliáru (a ustrnulou partikuli *bë*). Lorentzovu modelu odpovídají díla autorů jím redigovaných časopisů. Mezi těmito

¹² V tomto článku si nevšímáme tvarů perfekta typu *jô móm zrobioné*, *jô jem przëszli*, ani časů předminulých.

autory vyniká Alojzy Budzisz (srov. Treder 2020: 21). Jeho tvar *bělësma* je tak pouhým okazionalizmem (Knoll 2012: 203).

Navzdory své marginalizaci v živém jazyce se préteritum a kondicionál polského typu dostávají záhy do jazyka kašubské literatury, a to zejména z důvodu existence vlivných jihokašubských (zaborských) autorů. Derdowského epos *O panu Czôrlińském* (1880) používá préteritum s auxiliárem, bez auxiliáru, s časovanou partikulí *že* i préteritum polského typu (srov. Treder 2007: 53; např. Derdowski 1934: 15 *mniolem*, 40 *muszalam*, 17 *belisme*, 14 *belem*) včetně připojení staženého auxiliáru ke spojkám (15 *ciejsme*). Časované *be* se v kondicionálu vyskytuje jak za l-participiem (52 *belebesme*, 82 *spiewoł bem*), tak před ním (50 *besme odcygnęle*, 52 *jo bem mog*, jednou 111 *jo be sluchol*).

Tvary polského typu (vedle tvarů s časovanou partikulí *že*) jsou preferovány i dalšími jihokašubskými autory patřícími ke generaci Mladokašubů, např. Janem Karnowským (Cybulski 2011: 159-160), Franciszkem Sędzickým (Cybulski 2014: CXII) a raným Aleksandrem Majkowským¹³. Odklon od tendencí mluveného jazyka představuje jazyk středokašubských autorů kolem časopisu *Zrzesz kaszëbskô*, působících od 30. let 20. století. V případě préterita je preferována archaická forma se samostatným auxiliárem fungující vedle typu bez auxiliáru. Výskyt forem polského typu (zejména v 1. osobě sg. a pl.) zahrnuje spíše okazionalizmy (Makurat 2013: CXXXII). V kondicionálu funguje ustrnulé *bë* vedle běžně používaného časovaného *bëm* vyskytujícího se jak před l-participiem, tak často po něm v zápise podle polských zvyklostí (*mjôlbem*, *chcôlbem*, Makurat 2013: CXXXIV). Totéž lze tvrdit o jazyku Bernarda Sychty (Treder 2008: 79, 81) a autorů kolem časopisu *Klëka* (Makurat 2015: CX-CXI), kteří ale navíc používají i préteritum s časovanou partikulí *že*. Od těchto autorů se liší Leon Heyke, u něhož se časované *bë* vyskytuje zřídka¹⁴. V dramatech archaické préteritum nepoužívá, za to v eposu *Dobrogòst i Miłoslawa* ano.

Pozoruhodnou fúzi modelu *Zrzeszińců* a vlastního jihokašubského nářečí nalezneme v Majkowského románu *Żëcé i przigodë Remusa* (1938, srov. Treder 2010: 179-180). V případě préterita je výrazně preferován archaický typ s auxiliárem, který ale evidentně nahrazuje autorovi vlastnější préteritum polského typu. Auxiliár se totiž v 1. a 2. sg. neobjevuje před l-participiem (typ *jô jem chcôł*), ale téměř vždy po něm (typ *chcôł jem/jes*). Vzácné výjimky tvoří případy po spojce či partikuli (*kjej jem së vrocel*). Typ s auxiliárem v 1. a 2. sg. nahrazuje i pro kašubštinu nejtýpčtější konstrukci *jô chcôł*. V 1. pl. (resp. du.) se auxiliár *jesma* používá před l-participiem pouze po spojce či partikuli (*kjej jesma stanęła*), zatímco po l-participiu následuje výhradně stažený tvar (*szlasma*, podobně jednou honorifikum 2. osoby *nalezlisce*). Ve 2. pl. se zdá být preferován typ bez auxiliáru (*va së bojála*). V případě kondicionálu je dáována přednost *be* s koncovkami (*bem*, *bes*, *besma*, *besta*, *besce*), většinou připojenými k l-participiu (také *chcolbe*), zatímco před l-participiem se tento tvar objevuje zejména po partikulích či spojkách. Výskyt ustrnulého *be* je velmi vzácný.

¹³ Máme na mysli zejména epos *Jak w Kòscérznie...*, kde ale není préteritum s časovaným *že*.

¹⁴ Např. v dramatech Heyke 2002: 69 *bës chcála* vs. 113 *te be mûszôł*.

Pováleční autoři také nabízeli různá řešení. Básník Jan Piepka ze středních Kašub střídá zejména préteritum s plnou sponou a beze spony, ale nevyhýbá se ani časovanému *že*. V případě kondicionálu používá časované *bě* a to jak před l-participiem, tak zejména po něm (tedy *móglbëm* i *bëm mógl*; Makurat-Snuzik 2018: LXXXIV-LXXXVI). Naopak Jan Drzeżdżón navazuje na severokašubské prozaiky a užívá (např. v románu *Twarz Smętka*) výhradně préteritum bez auxiliáru a ustrnulé *bë*. Jiný originální autor, vycházející z rodného (luziňského) nářečí, Stefan Fikus, používá jen préteritum bez auxiliáru, ale střídá nečasované a časované *bë* (román *Pòjmeńczicë: 35 móglbës, 166 bës gòdòł* dokonce 149 *chcòlbë*). Stanisław Janke v prozách *Liskawica* a *Psë* používá archaické préteritum, často dokonce se zájmenem (typ *jò jem gòdòł*) vedle préterita bez auxiliáru a kondicionál s ustrnulým *bë*.

Nejnovější dějiny kašubštiny lze počítat od začátku 80. let, kdy se objevuje novodobá mluvnice Edwarda Brezy a Jerzyho Tredera (1981), která – ačkoli neměla normativní ambice – sloužila řadě kašubských autorů jako jazykový vzor. Tato mluvnice polský typ préterita vůbec neuvádí, zato zmiňuje typ s časovaným *že*. Její zvláštností je použití auxiliáru v préteritu i ve 3. osobě. Préteritum se samostatným auxiliárem je podle autorů živé v jazyce starců na celých Kašubech. U kondicionálu považují autoři za rovnocenné použití nečasovaného i časovaného *bë* v případě, že toto *bë* předchází l-participiu (typy *jò bë chcòł, jò bëm chcòł*). Umístění časovaného *bë* za l-participiem je považováno za polonismus (Breza, Treder 1981: 133-134, totéž: Breza 2001: 176-177). Marek Cybulski a Wosiak-Śliwa ve své učebnici *literárního* jazyka (1992: 53, 56, 2001: 50, 54-55) uvádějí préteritum bez auxiliáru i s auxiliárem (bez auxiliáru ve třetí osobě), zmiňují tvoření pomocí *že*, typ *chcòlem* považují za polonismus. V případě kondicionálu považují za polonismus již samotné časování partikule *bë* nezávisle na její poloze vůči l-participiu. V pedagogické příloze k *Pomeranii* z roku 2001 Cybulski zmiňuje vedle ustrnulého *bë* také *krofeyovský* typ *jò bë jem zrobìł*. V rezoluci Rady kašubského jazyka o kašubské flexi z roku 2015 – vycházející z Cybulského koncepce – se vyskytují pouze dva typy préterita (s auxiliárem a bez), kondicionál je tvořen pouze pomocí ustrnulého *bë*. Ve svých edicích mladokašubských autorů pak Cybulski (2011: 159-160, 2014: CXII) cílevědomě nahrazuje préteritum polského typu préteritem se samostatným auxiliárem. V článku z roku 2015 (Cybulski 2015: 253) se pak tváří smířlivěji vůči časovanému *bë*, které by podle něj bylo možné používat po spojce *že* (*žebëm* atd.). Doporučuje však tvary typu *žebë jò* či *žebë jem*.

Cybulského přístup odpovídá i konceptu Gołąbkově (1997: 78). Gołąbek výslovně odmítá préteritum typu *bëlem* i *žem bël*, v čemž se s ním shoduje Treder (2014: 199). Tolerantnější je Hana Makùròt-Snuzëk rozvíjející koncepci E. Brezy a J. Tredera. Ve shodě s nimi schvaluje préteritum s auxiliárem, bez auxiliáru a s časovaným *že* (Makurat 2008a: IV, 2016: 46-47). V pedagogické příloze k časopisu *Pomerania* považovala (Makurat 2008b: VII) tvary typu *jò bë chcòł* a *jò bëm chcòł* ještě za rovnocenné, ve své *normativní* mluvnici (2016: 55) však již doporučuje pouze tvar s ustrnulým *bë*. V edici poezie Jana Piepki tatáž filoložka (Makurat-Snuzik 2018: LXXXVI) programově nahrazuje tvary typu *bëm*

ustrnulým *bě*. Co se týče školních učebnic, je zajímavé, že ty se až na výjimky (Cybulski, Wosiak-Śliwa 1992 a další vydání téhož díla) mluvnicí vůbec nezabývají. Jejich přístup k otázce používaných forem lze tedy odvodit leda ze samotného jazyka, jímž jsou napsány.

4. Dnešní kašubský psaný úzus

Nyní se krátce podívejme, jak se préteritum a kondicionál používají v současné kašubštině. Vydeme z korpusu zahrnujícího všechna čísla *Pomeranie* (tedy texty publicistické i umělecké) z let 2000-2020, časopis *Skra*, *Biuletin Radzëżnë kaszëbszégò jãzëka* (tedy odborný styl), školní učebnice a některé další texty. Ačkoli níže uvedené statistiky je nutné brát s velkou rezervou, přece poskytují určitou základní představu o tom, jaké tvary jsou preferovány a jaké marginalizovány.

Jako ukázkou užití préterita jsme vybrali vyjádření ‚viděl jsem‘ a ‚byli jsme‘. V prvním případě jsme zaznamenali následující způsoby tvoření:

- *jô (nie) widzôł* – 59×,
- *widzôł jem* – 49×,
- *widzôł jô* – 24×,
- *jem widzôł* – 23×,
- *widzôłem* – 4×. Tyto doklady zahrnují dva citáty ze starších jihokašubských autorů (Jan Karnowski, Anna Łajming) a dva citáty zápisu z 19. století.
- Tvary *jô widzôł jem* a *żem widzôł* se vyskytují po jednom v uměleckých textech (překlad *Romea a Julie* a báseň).

Ekvivalenty ‚byli jsme‘ jsou ve zmíněném korpusu následující:

- *më bëłë* – 162× (po odečtení použití jako auxiliáru pasiva a perfekta),
- *jesmë bëłë* – 43×,
- *bëłë jesmë* – 27×,
- *bëłësmë* – 6×, přičemž v pěti případech se jedná o téhož autora (současný publicista Łukasz Zołtkòwsczi),
- *żesmë bëłë* – 7×, z toho 5× se jedná o citát z Derdowského a 2× o citát nářečnického textu,
- *më jesmë bëłë* – 1×.

Obecně lze říci, že v běžných textech si konkurují tvar bez auxiliáru, vycházející z běžně mluveného (nářečnického) jazyka, s tvarem se samostatným auxiliárem, který má knižní charakter. Někteří autoři jsou zřejmě věrni jednomu způsobu tvoření, jiní využívají oba tyto tvary ze stylistických důvodů. Préteritum s auxiliárem se v 1. a 2. osobě obecně používá bez zájmena (tedy s nevyjádřeným podmětem), výjimky mohou být motivovány pragmaticky (zdůraznění) či stylisticky. Tvar s časovaným *że* se běžně nepoužívá, může se ale objevovat spolu s préteritem polského typu v učebnicích, konkrétně v ukázkách tvorby starších autorů jihokašubského původu.

Co se týče použití préterita polského původu, většina výskytů v současných textech je spojena s několika málo publicisty píšícími do *Pomeranie*, jako Słòwk Klas, Andrzej Krauze, Łukòsz Zołtkòwsczi, Kadzmierz Òstrowsczi a Éwelina

Stefańskô. Jedná se o texty žánru reportáže a interview a tvary polského typu se tak objevují zejména v citátech zpovídáné osoby. Vyvolává to dojem, že rozhovory proběhly původně v polštině (což je i pravděpodobné) a ačkoli byly jinak přeloženy do kašubštiny, tvary préterita byly často ponechány původní. Přístup zmíněných autorů k tvarům préterita se ale může lišit. V článcích Éweliny Stefańské (*Pomerania* 9/2017: 23, 12/2018: 38, 2/2019: 58) jsou používány téměř výhradně tvary polského typu¹⁵. U Andréje Kraùzeho a Piotra Léssnawy nacházíme různé tvary, ale polský typ převládá, někdy dokonce s vyjádřeným zájmem¹⁶. Pestřejší používání časů nacházíme v textech Ł. Zołtkòwského, kde se jedná o citáty (v rámci interview) nebo překlad celého článku z polštiny:

	<i>Pomerania</i> 2/2018: 18-19	<i>Pomerania</i> 2/2019: 50-51 ¹⁷	<i>Pomerania</i> 12/2020: 42-43
bez auxiliáru	<i>zdałë më</i>		<i>jô mëslala, jô so ùdbala, jô písala, jô sã ùceszala, jô zmerkala</i> ¹⁸
s auxiliárem	<i>jesmë chòdzëlë, jesmë téz wzãlë, jesmë nie widzëlë, jesmë je òbrócëlë, jesmë wzãlë, jesmë zòrganizowelë</i>	<i>leno jem sã przëzëròł, sóm jem nie gròł, jem ju robił, jesmë sã ugadiwelë</i>	<i>jem czëła, jem chcala, jem sã zastanòwiala, jesmë przëchòdzëlë</i>
polského typu	<i>jezdzelësmë, przërechto-walësmã, bëlësmë zestresowóny, nie gralësmë sã, nie mòglësmë, nie chcelësmë, wiedzelësmë, dowiedzelësmë sã.</i>	<i>potrafilësmë, stòwialësmë, zacãlësmë</i>	<i>bëlam, ùczëlã, chcalã, szlam, bëlam, mùszëlësmë, widzëlësmë, mùszalã, dostalã, zakùnczëlã, nie wspòminalã.</i>

Jak již bylo naznačeno v předchozím výkladu, vztah kašubských autorů a gramatiků ke kondicionálu polského typu je benevolentnější než v případě préterita. V našem korpusu jsme se podívali na vyjádření ‚chtěl bych‘ a ‚mohli bychom‘. Výsledky pro první kondicionál vypadají následovně:

- *chcòlbëm* – 110× včetně textů v učebnicích (připomeňme, že tento tvar gramatici shodně označují za polonismus),
- *jô bë chcòł* – 110×,
- *bëm chcòł* – 55×, přičemž tento tvar se používá speciálně po spojkách (*czëjbëm*) nebo partikulích (*baro, rôł*), 10× je citován název díla Stefana Fikuse,
- *jô bëm chcòł* – 7×, z toho šest výskytů se týká citace díla Jana Karnowského, jednou jde o nové použití,
- variantu *chcòł bëm* jsem nenalezl.

¹⁵ V textu v *Pomeranii* 2/2019: 58 se tvar bez auxiliáru a koncovky vyskytuje pouze dvakrát (*jachalë më, rëszëlë më*), jinak jsou zde tvary *mòglësmë pòznac, òbezdrzelësmë, czëlësmë, ùczëlësmë sã, pòznalësmë sã, pòznalësmë, pòtkalësmë sã, zakùnczëlësmë*.

¹⁶ *Pomerania* 10/2015: 58 *wszedlësmë, sedlësmë* vs. *më z mòjima starkama, przëjëdzëwelësmë, më òstròžno wësadlësmë*, vs. *më chcelë*, vs. *skùnczil jem*.

¹⁷ V tomto článku jsou také kondicionály polského typu: *chcòlbëm, odwiedzelëbëm*.

¹⁸ V kašubštině se také běžně objevuje asimilace I-participií tohoto typu, ve zmíněném případě by tedy mohlo být *jô zmerka*.

V případě ‚mohli bychom‘ vypadá situace následovně:

- *mě bě mòglě* – 28×,
- *běsmě mòglě* – 12×,
- *mòglěběsmě* – 2×.

Obecně platí, že autoři, kteří rádi používají préteritum polského typu, pravidelně používají také kondicionál polského typu. Částečně svébytnou otázkou je spojení kondicionálu se spojkami, z nichž nejčastější je *že*. Zde vypadá situace následovně:

- *žebě jô* – 180×,
- *žeběm* – 65×,
- *žebě jem* – 9×, jedním z výskytů je biblický citát z překladu Eugeniusze Gołabka¹⁹,
- *žeběm jô* – 8×, z toho pouze jednou jde o současnou tvorbu, zbytek jsou citáty ze starších autorů (J. Karnowski, L. Heyke, ale i A. Budzisz).

Zdá se tedy, že ačkoli je vztah gramatiků ke kondicionálu polského typu poněkud nejednoznačný, jeho širší používání v živém (nářečním) jazyce, interference s polštinou a zejména častý výskyt tohoto tvaru u kašubských klasiků umožňuje větší rozšíření kondicionálu polského typu než v případě préterita, byť ani jeho šíření v písemné podobě (zejména prostřednictvím textů některých autorů) nelze podceňovat.

5. Shrnutí

Kašubštinu a východoslovanské jazyky, které se používají nebo byly dříve používány na území Polska, výrazně ovlivnila polština. Jedním z příkladů polské interference je výskyt préterita a kondicionálu prézentu tvořených podle polského vzoru. Ve východoslovanských jazycích se tvary podobné polským objevují již od počátku kontaktů s polštinou a používaly se – vedle původních místních tvarů – v úředních textech. Tyto tvary v psaném jazyce (a v mluvnicích) setrvaly i v době polské jazykové dominance v rakouské Haliči. V současné době jsou préteritum a kondicionál polského typu součástí rusínské normy v Polsku (lemkovština) a na Slovensku v důsledku zachování těchto forem v haličsko-bukovinských a karpatských nářečích. Faktický písemný úzus těchto forem ve variantách rusínštiny by měl být předmětem dalšího výzkumu.

Také v případě kašubštiny nacházíme tvary préterita a kondicionálu podobné polským již v nejstarších písemných památkách, což však – podobně jako v ruténštině – nemusí odrážet mluvený úzus. Gramatická tradice a jazyk kašubských textů v 19. a zejména 20. a 21. století představují určitý kontrast. Zatímco gramatici často uvádějí spíše geograficky omezené použití polonizujících forem nebo jejich použití nedoporučují, v literárních a publicistických textech nejsou tyto tvary zcela marginální a je vidět, že psaná kašubština je v tomto ohledu dosud poměrně flexibilní.

¹⁹ Mt 13:15 *nie rozmielę i nie nawrócelę sã, žebę jem Źdzrowił.*

Kašubština a východoslovanské jazyky sdílejí tvoření préterita a kondicionálu pomocí I-participia bez auxiliáru, respektive s ustrnulým *bě*. V obou areálech bylo použítí auxiliáru v préteritu archaismem. Ve většině východoslovanských jazyků zanikl typ do raného novověku, v některých oblastech se však mohl udržet vlivem jazyků v kontaktu (např. slovenština). V případě kašubštiny byl tento typ tvoření archaický již na konci 19. století, nicméně od 30. let 20. století byl navrácen do psaného jazyka, kde je hojným dodnes. Préteritum polského typu je v kašubštině (a snad tomu tak bylo i v ruténštině) spíše sekundární formou oblíbenou zejména určitými autory. Kondicionál polského typu se v ruténštině a později v haličské ukrajinštině užíval nejspíše marginálně²⁰, zatímco v kašubštině jde o formu poměrně expanzivní. Domnívám se, že podrobnější zmapování dnešního užívání zmíněných gramatických forem by mohlo přinést významné podklady k současné diskusi o podobě spisovné kašubštiny.

Bibliografie

- AJK: Popowska-Taborska H. (ed.), 1973, *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, 10, Wrocław.
- AJS 7.1: Zareba A., 1989, *Atlas językowy Śląska, Tom VII, cz. 1*, Warszawa – Kraków.
- Arumaa P., 1985, *Urslavische Grammatik, III. Band, Formenlehre*, Heidelberg.
- Breza E., 2001, *Podstawowe wiadomości z morfologii*, in: E. Breza (ed.), *Kaszubszczyzna; Kaszëbizna*, Opole, s. 125-184.
- Breza E., Treder J., 1981, *Gramatyka kaszubska: zarys popularny*, Gdańsk.
- Brus/Брус М.П., 2016, *Исторична граматика української мови. Частина перша. Теоретичний матеріал. Тематичні таблиці: Навчально-методичний посібник*, Івано-Франківськ.
- Ceynowa, F.S., 1879, *Zarés do Grammatikj Kasëbsko-Słowjnskjé Mové*, Poznań.
- Ciapinski V., Halečanka H. (ed.), 2005, *Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski um 1580. – Facsimile und Kommentare*, Paderborn.
- Cybulski M., 2001, *ABC kaszubskiej pisowni. Czas przeszły*, „Pomerania“ 11, s. VIII.
- Cybulski M., 2011, *Język dramatów Jana Karnowskiego, ich redakcje i zasady standardyzacji*, in: J. Karnowski, *Dramaty*, Gdańsk, s. 143-176.
- Cybulski M., 2014, *Język utworów Franciszka Sędzickiego i zasady jego standardyzacji*, in: F. Sędzicki, *Utwory Kaszubskie*, Gdańsk, s. XCV-CXIX.
- Cybulski M., 2015, *Końcówki osobowe w czasie przeszłym i w trybie przypuszczającym czasowników*, „Biuletin Radzëznë kaszëbsczégò jãzëka“, s. 249-255.
- Cybulski M., Wosiak-Śliwa R., 1992, *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratów*, Gdańsk.
- Cybulski M., Wosiak-Śliwa R., 2001, *Ūczimë sã pò kaszëbskù*, Gdańsk.
- ČJA 4: Balhar J. et al., 2002, *Český jazykový atlas. 4*, Praha.
- Dejna K., 1994, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa.
- Derdowski J., 1934, *O Panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachol*, Pelplin – Tczew.
- Djačan/Дячань П., 1865, *Методична граматика язика мало-руского*, Львів.
- Fikus S., 1981, *Pojmeńcizë*, Gdańsk.

²⁰ To je třeba ale zhodnotit v nějakém dalším výzkumu.

- Fontański H., Chomiak M., 2000, *Gramatyka języka lemковского*, Katowice.
- Gołąbk E., 1997, *Wskôżë kaszëbszczégò pisënkù*, Gdańsk.
- GSBE: Дуриданов И. (ред.), 1991, *Граматика на старобългарския език*, София.
- Heyke L., 1999, *Dobrogòst i Miłoslawa: kaszëbszczé spiewë dzejowë w trzech brawädach*, Gdańsk.
- Heyke L., 2002, *Szólóbulki: Agust Szłóga, Katilina*, Gdańsk.
- Hinze F. (ed.), 1967, *Die Schmolsiner Perikopen*, Berlin.
- Holovac'kuj/Гововацкй Я., 1849, *Граматика РѢскаго Азыка*, Львѡвъ.
- Ivanov/Иванов В.В., 1983, *Историческая грамматика русского языка*, Москва.
- Ivić/Ивић П., 1994, *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој*, Нови Сад.
- Jabur/Ябур В., Pljiškova/Плїшкова А., 2009, *Сучасный русиньскый списовный язык (Высокошкольскый учебник)*, Пряшів.
- Janke S., 1988-1989, *Łiskawica*, Gdańsk.
- Janke S., 1991, *Psë*, Gdynia.
- Karaś H., 2010, *Bory Tucholskie. Gwara regionu*, in: H. Karaś (ed.), *Dialekty i gwary polskie*, online: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=bory-tucholskie&l4=bory-tucholskie-gwara-regionu> (17.8.2021).
- Karaś H., 2010, *Gwara regionu Krajna*, in: H. Karaś (ed.), *Dialekty i gwary polskie*, online: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=krajna&l4=krajna-gwara-regionu-mwr> (17.8.2021).
- Karaś H., 2010, *Gwary kociewskie dziś*, in: H. Karaś (ed.), *Dialekty i gwary polskie*, online: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=kociewie-gwara-regionu-mwr> (17.8.2021).
- Knoll V., 2012, *Kašubština v jazykovém kontaktu*, Praha.
- Kosovs'kuj/Коцовский В., Ohonovs'kuj/Огоновский И., 1894, *Методична граматика руској мови дѣя ІV. класи шкїл 5- і 6-класових*, Львїв.
- Koneski/Конески Б., 1967, *Граматика на македонскиот литературен јазик. Дел I и II*, Скопје.
- Koneski/Конески Б., 1986, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.
- Krofey Sz., 1586, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y unŃich nabożnich męzow*, Gdainsk.
- Kulakovs'kuj/Кулаковський П. (ed.), 1999, *Руська (волинська) метрика. Книга за 1652-1673 pp.*, Острог – Варшава – Москва.
- Lamprecht A., 1987, *Praslovanština*, Brno.
- Lewicki J., 1834, *Grammatik der Ruthenischen oder Klein-Russischen Sprache in Galizien*, Przemyśl.
- Lončarić M., 1996, *Kajkavsko narječje*, Zagreb.
- Lorentz F., 1903, *Slovinzische Grammatik*, Sankt Peterburg.
- Lorentz F., 1919, *Kaschubische Grammatik*, Danzig.
- Lorentz F., 1936, *Gramatyka pomorska, z. 7*, Poznań.
- Lorentz F., 1959, *Der kaschubische Dialekt von Gorrenschyn*, Berlin.
- Lorentz F., *Geschichte der pomoranischen (kaschubischen) Sprache*, Berlin.
- Łoziński J., 1846, *Grammatyka języka ruskiego (mało-ruskiego)*, Przemyśl.
- MAGP 10.1: Karaś M. (red.), 1968, *Mały atlas gwar polskich*, t. XI, cz. 1, Warszawa – Wrocław – Kraków.
- Majkowski A., 1938, *Žécé i przigodë Remusa. Zyjercadło Kaszubskji*, Toruń.
- Majkowski A., 1899, *Jak w Koscérznie koscelnygo obrele abo Pięc kawalerów a jedna jedyno brutka*, Gdansk.
- Makurat H., 2013, *Charakterystyka języka utworów lirycznych zrzeszyńców*, in: J. Trepczyk et al., *Poezja zrzeszyńców*, Gdańsk.

- Makurat H., 2015, *Cechy języka utworów poetyckich klękowców*, in: J. Ceynowa et al., *Poezja twórców z kręgu „Klęki“*, Gdańsk, s. LXIX-CXXXI.
- Makurat-Snuzik H., 2018, *Język twórczości Jana Piepki*, in: J. Piepka, *Twórczość liryczna*, Gdańsk, s. LXVII-XCVIII.
- Makürôt H., 2008, *Gramatika. Úszlę časë i zaúszli czas w kaszëbsczim jãzëkù*, „Pomerania“ 4, s. IV-V.
- Makürôt H., 2008b, *Gramatika. Nôdzibë w kaszëbsczim jãzëkù*, „Pomerania“ 6, s. VI-VII.
- Makürôt H., 2016, *Gramatika kaszëbszczëgò jãzëka*, Gdańsk.
- Mareš F.V., 2001, *Diachronische Morphologie des Ur- und Frühslavischen*, Frankfurt am Main.
- Mjacelski/Мяцельскі А.А. (ed.), 2008, *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 70 (1582-1585)*, Мінск.
- Nitsch K., 1903, *Studia kaszubskie: Gwara luzińska*, „Materyały i prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” 1, s. 221-273.
- Osadca/Осадца М., 1862, *Граматыка руского языка*, Львѡвъ.
- Pańkevyč/Панькевич, И., 1922, *Граматыка руського языка для молодших кляс шкѡл середних и горожанських*, Прага – Братислава.
- Partyc'kuj/Партыцкый, О., 1873, *Граматыка языка рѣсского для оужыткѡ вѡ шкѡлахъ людовѡхъ вѡ Галичинѡ*, Львѡвъ.
- Polański K., s. a., *Gramatyka języka polabskiego*, s. 1. „Pomerania“ 2000-2020.
- Pontanus M., 1643, *Parvus Catechismus D. Martini Lutheri Germanica-Vandalica*, Gdaińsk.
- Popowska-Taborska H., 1987, *Szkice z kaszubszczyzny: dzieje – zabytki – słownictwo*, Wejherowo.
- Ramač/Рамач Ю. (red.), 1997, *Сербско-руски словник II О-Ш*, Београд.
- Rusaniv's'kuj/Русанівський, В.М., 2001, *Історія української літературної мови*, Київ.
- Smał'Stoc'kuj/Самль-Стоцький С., Gartner/Гартнер Ф., 1914, *Граматыка руської мови*, Відень.
- Stojanov/Стоянов С. (red.), 1983, *Граматыка на съвремения български книжовен език. Том II. Морфология*, София.
- Štolc J., 1994, *Slovenská dialektológia*, Bratislava.
- Treder J., 2007, *Język poematu Derdowskiego*, in: Derdowski, Hieronim et al. *Ō panu Czôrlińszczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gdańsk, s. 37-62.
- Treder J., 2008, *Język dramatów Bernarda Sychty*, in: B. Sychta, *Dramaty Bernarda Sychty*. T. 1, *Dramaty obyczajowe*, Gdańsk, s. 35-116.
- Treder J., 2010, *Język arcydziela kaszubskiej prozy*, in: A. Majkowski, *Žęcë i przigodë Remusa: zvjercadlo kaszubskji*, Gdańsk, s. 97-225.
- Treder J., 2014, *Spòdlowò wiëdzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk.
- Treder J., 2020, *Język twórczości kaszubskiej Alojzego Budziszsa*, „Acta Cassubiana“ 22, s. 7-48.
- Uchwała nr 6/RJK/15 z dn. 20.11.2015 r. w sprawie stosowania fleksji języka kaszubskiego*, „Biuletin Radzëznë kaszëbszczëgò jãzëka“ 2015, s. 104-120.
- Uževyč/Ужéвич I., 1645, *Грам'матыкà словенскаа*, s. 1.
- Vašíček M., 2011, *Laština Óndry Lysohorského jako mikrojazyk. Morfologická analýza*, Praha.
- Večernycja: Zarevich F. (red.), 1862, *Вечерницѡ. Литературнë письмо для забавы и науки. Рочникъ першій*, Львѡвъ.
- Vušeńskij/Вишенський I., *Книжка*, in: *Ізборник*, online: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_19.htm (17.8.2021).

Winiarska I., 2010, *Dialekt śląski. Śląsk północny. Gwara regionu*, in: H. Karaś (ed.), *Dialekty i gwary polskie*, online: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-slaski&l3=slask-polnocny&l4=slask-polnocny-gwara> (17.8.2021).

Žurauski/Жураўскі А.І., 1967, *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, t. I, Мінск.

VLADISLAV KNOLL

Past tense and conditional mood of Polish type in Kashubian and Ruthenian

Abstract

Kashubian and Ruthenian (and Galician Ukrainian) have been developing under a strong Polish impact. In the article, I examine the occurrence of the past tense and conditional mood, modelled by Polish (of type *chcialem, chciałbym*) in texts and grammars of Ruthenian, Galician Ukrainian, Rusyn and Kashubian. While in case of the East Slavic languages, I present just an overview of the issue, I discuss more in-depth the grammatical evaluation and use of such forms in Kashubian from the oldest texts until current written usage. This shows the fact that the recommendations of Kashubian grammarians and the real written usage do not match. By comparing Kashubian with East Slavic written varieties under Polish influence, I intended to show that these languages have faced the same tendencies in dealing with the existence of grammar forms enforced by the Polish language, partly supported by certain dialects.

Keywords: Kashubian, Ukrainian, codification, conditional mood, past tense.